

DREPT ROMAN

NOȚIUNI DE BAZĂ, AUTOTESTARE ȘI BIBLIOGRAFIE

Obiectivele fundamentale ale cursului sunt:

- 1 cunoașterea de către studenții anului I a modului de apariție și evoluție a dreptului și științei dreptului în cadrul sistemului de drept care și-a pus amprenta asupra culturii juridice europene: dreptul roman;
- 2 abordarea comparativă a instituțiilor și principiilor dreptului civil românesc cu cele ale dreptului roman;
- 3 formarea unui vocabular juridic necesar abordării dreptului privat român.

I. APARIȚIA ȘI EVOLUȚIA ISTORICĂ A STATULUI ROMAN

Cetatea Romei a fost edificată material de către etrusci în sec. al VII-lea î.Hr.. Înlăturând organizarea gentilică, statul a apărut la jumătatea sec. al VI-lea î.Hr. în timpul regelui Servius Tullius. Sub aspectul formei de guvernământ, Roma a cunoscut trei epoci: epoca regalității (750-509 î.Hr.), epoca republicii (509-27 î.Hr.) și epoca imperiului (27 î.Hr.- 565 d.Hr.). Epoca imperiului se împarte, la rândul ei, în două perioade: perioada principatului (27 î.Hr.-284d.Hr.) și perioada dominatului (284-565). În cadrul fiecărei epoci statul a cunoscut o organizare specifică. În epoca regalității puterea politică era împărțită între rege, senat și comitia curiata. În epoca republicii un rol esențial pe lângă senat, comitia curiata și comitia centuriata l-au jucat magistrații superiori – cenzorii, consulii, pretorii, guvernatorii de provincie- și magistrații inferiori – edilii, questorii etc. Pe măsură ce puterea împăratului va crește, atribuțiile și importanța diverselor instituții ale statului roman vor scădea. În schimb, vor crește rolul și importanța diverselor organe auxiliare ale împăratului: consiliul imperial, birourile și funcționarii imperiali.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) Care era organizarea statală în epoca regalității? (manual, Vol. I, pp. 7-9)
- 2) Care era organizarea statală în epoca republicii? (idem, pp. 9-19)
- 3) Care era organizarea statală în epoca imperiului? (idem, pp. 19-29)

II. APARIȚIA ȘI EVOLUȚIA ISTORICĂ A DREPTULUI ROMAN

1. Apariția și evoluția istorică a dreptului roman mărturisesc cel mai bine despre modul în care dreptul s-a conturat treptat în societatea umană ca obiect al unei științe juridice autonome (*jurisprudencia*). Într-o societate romană arhaică, profund marcată de religios și impregnată de ideea de morală, acest proces a dobândit forma unei disocieri lente dar sigure între drept (*jus*) și divin (*fas*), între drept (*jus*) și normele morale (*mores*).

2. Doctrinei dreptului roman și, în special, lui Ulpian îi aparține acea *summa divisio* ce stă astăzi la baza diviziunii dreptului în familia juridică romano-germanică: drept public și drept privat.

Publicum jus est quod ad statum rei Romanae spectat, privatum jus est quod ad singulorum utilitatem pertinet. Același Ulpian precizează că fiecare mare diviziune cuprinde, la rândul ei, trei subdiviziuni. Dreptul public cuprinde cultul (*in sacris*), sacerdoțiile (*in sacerdotibus*) și magistraturile (*in magistratibus*). Dreptul privat cuprinde trei mari grupe de drept: dreptul civil, dreptul ginților și dreptul natural. Raportat la întreg dreptul privat roman în evoluția și cu izvoarele sale, **dreptul civil** are mai multe sensuri: 1) drept aplicabil în exclusivitate cetățenilor romani (*jus proprium civium romanorum*); 2) legea sau dreptul interpretat de către jurisconșulți în activitatea lor de aplicare a dreptului scris, mai ales a Legii celor XII Table, la cazuri concrete ; 3) dreptul pretorian (*jus pretorium*) cunoscut și sub denumirea de *jus honorarium*. **Dreptul ginților** era, în esență, acel drept roman creat de către magistrați pentru a se aplica raporturilor, mai ales comerciale, dintre cetățenii romani și peregrini. În aceste condiții, *jus gentium* era un drept aplicat tuturor popoarelor în măsura în care-l înțelegem ca *drept aplicat tuturor popoarelor care locuiau pe teritoriul Imperiului roman*. **Dreptul natural** ar trebui înțeles la romani ca acele norme de conduită care se impun de la sine rațiunii umane în anumite situații date. Natural reprezenta pentru jurisconșulții romani atât ceea ce rezulta din calitățile fizice ale oamenilor și lucrurilor cât și, înăuntrul acestei viziuni, ceea ce se potrivea cu ordinea normală și rezonabilă a intereselor umane care, de aceea, nu avea nevoie de nici o dovadă suplimentară.

3. Etapele de dezvoltare ale dreptului roman nu sunt identice cu etapele de dezvoltare ale statului roman. Astfel, o primă etapă de dezvoltarea a dreptului roman, numită și **a dreptului roman vechi**, cuprinde epoca dintre întemeierea cetății și sfârșitul Republicii (aprox. jumătatea sec. II – sec. I î.Hr.), o a doua etapă –numită **a dreptului clasic**- se întinde de la sfârșitul Republicii până la începutul domniei lui Dioclețian (284 d.Hr.) iar a treia etapă –numită **a dreptului postclasic**- cuprinde epoca Dominatului.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) Care era relația dintre *ius* și *fas* la romani? (*idem*, pp. 30-31)
- 2) Care era relația dintre *ius* și *mores* la romani? (*idem*, pp. 32-33)
- 3) Care sunt diviziunile dreptului roman? (*idem*, pp. 33-37)
- 4) Care sunt etapele de dezvoltare ale dreptului roman? (*idem*, pp. 37-40)

III. IZVOARELE DREPTULUI ROMAN

1. Fără a fi o distincție proprie științei dreptului roman, din considerente pedagogice se poate face o distincție între izvoarele formale ale dreptului roman și izvoarele materiale ale dreptului roman. *Izvoarele formale ale dreptului roman* reprezintă forma pe care normele juridice o îmbracă în momentul în care produc efecte juridice. Această formă este strâns legată în opinia romanilor de organul care a emis respectivele norme juridice: **cutumele** provin de la strămoși (*quod dicitur moribus constitutum*), **legile** provin de la întregul popor (*quod populus iubet atque constituit*), **plebiscitele** provin doar de la plebe (*quod plebs iubet atque constituit*), **senatul-consultul** de la Senat (*quod senatus iubet atque constituit*), **constituția imperială** de la împărați (*quod imperator decreto vel edicto vel epistula constituit*), **edictetele** de la magistrați (*praetorum urbani et peregrini, aedilium curulium*) iar **jurisprudența** (*responsa prudentium*) de la jurisconșulți (*juris prudentes*). În funcție de sursa lor de validitate și de nevoile epocii, toate acestea s-au constituit într-o adevărată ierarhie a izvoarelor formale ale dreptului. *Izvoarele materiale ale dreptului roman* reprezintă acel întreg context economic, social și spiritual care a stat atât la baza apariției

normelor juridice cât și a formei pe care au luat-o acestea într-o epocă dată. De aici și concluzia că fiecărei mari perioade de dezvoltare a dreptului roman îi corespund anumite izvoare formale ale dreptului.

2. În epoca vechiului drept roman, **cutumele** au fost cel mai important izvor de drept, în epoca clasică au devenit un izvor formal subsidiar legii iar în epoca postclasică ele au revenit în forță sub forma dreptului vulgar.

3. Alături de cutură și, treptat, deasupra acestora începe să se afirme ca izvor de drept **legea** (*lex*). *Lex* are mai multe semnificații în dreptul roman. Din punctul de vedere al întinderii efectelor lor juridice, existau *leges privatae* ce vizau fie clauzele introduse de particulari într-un contract (*lex contractus*) fie statutul unei corporații (*lex collegii*) și *leges publicae* ce formulau reguli de conduită obligatorii cu caracter general. Din punctul de vedere al organului ce a legiferat, *lex* se referea la legile votate de poporul roman (patricieni și plebe) care erau diferențiate de *plebiscite* ce erau votate doar de către plebe. *Leges publicae* se împărțeau, la rândul lor, în două categorii: *leges rogatae* și *leges datae*. *Leges rogatae* erau acele legi publice care erau votate de cetățeni în adunările populare în baza unei proceduri legislative strict reglementate. *Leges datae* erau legi emise de magistrați în baza unei delegații venite din partea poporului sau a Senatului. Ele aveau în vedere organizarea teritoriilor nou cucerite, înființarea de colonii și acordarea cetățeniei romane. *Leges XII Table* a reprezentat cea mai importantă lege a dreptului roman reprezentând conform tradiției baza dreptului privat chiar și în epocile în care prevederile sale căzuseră de mult în desuetudine. Ea a reprezentat o așezare în scris a acelor cutume în vigoare pe care patricienii au dorit să le aducă la cunoștința plebeilor.

4. **Edictul magistratului** era o declarație publică pe care magistratul, în baza lui *jus edicendi*, o făcea la intrarea sa în funcție. Având un caracter pur politic la început, el dobândește, pe măsură ce atribuțiile judiciare ale magistraților se dezvoltă, caracterul unui program ce stabilea dispozițiile pe care aceștia urmau să le ia cu privire la organizarea instanțelor și la modul în care înțelegeau să soluționeze pricinile dintre cetățeni. Redactat pe album, el era afișat în For și urma să fie aplicat de-a lungul întregului an al mandatului. Având în vedere importanța activității pretorului urban, edictul magistratului ca izvor al dreptului roman a fost identificat mai mult cu edictul pretorului urban iar dreptul creat de către acesta a primit denumirea de drept pretorian. Edictul pretorului urban a servit ca model pentru edictele pretorului peregrin și al guvernatorului de provincie, magistraturi ce au apărut în timp după cea a pretorului urban. Totalitatea normelor și instituțiilor de drept ce au izvorât din activitatea acestor magistrați investiți cu onoruri (*honores*) a purtat adesea denumirea de *jus honorarium*. Parte a acestui *jus honorarium* a fost și dreptul emanat de pretorul peregrin aplicat raporturilor dintre cetățeni și peregrini, cunoscut sub denumirea de *jus gentium*.

5. În epoca republicană, **senatus-consultele** emise de Senat nu reprezentau un izvor de drept. Acordându-le însă putere de lege, împăratul Hadrian nu a urmărit decât să transforme senatus-consultele într-o modalitate proprie, indirectă, de legiferare. Cu timpul, având în vedere sursa lor reală, senatus-consultele au început să se numească *oratio principis*. Pe măsură ce autoritatea imperială a sporit, în sec. III senatus-consultul, ca mijloc indirect de legiferare al împăratului, va dispărea în favoarea legislației imperiale.

6. Existând o vreme alături de cutume, legi, senatus-consulte și edicte ale magistraților,

constituțiile imperiale devin la sfârșitul Principatului singurul izvor de drept în Imperiul roman. În această epocă, constituțiile imperiale erau de patru feluri: edicte, mandate, decrete și rescripte. În epoca Dominatului, creșterea considerabilă a puterii imperiale a asigurat constituțiilor imperiale întâietatea în rândul izvoarelor dreptului roman. Ele încep să fie tot mai des întâlnite cu denumirea de lege (*lex*).

7. Prin **jurisprudență**, în sensul roman al termenului, se înțelege atât cunoașterea dreptului, cât și aplicarea acestuia la cazuri concrete. În consecință, jurisprudența (*juris prudentia*) reprezintă în același timp o știință și o artă. Ea reprezintă, pe de o parte, știința dreptului: cunoașterea lucrurilor divine și umane, a ceea ce este drept și nedrept. Ea face apel la înțelepciunea (*prudentia*) și la rațiunea umană, fiind o muncă intelectuală, de savant. Pe de altă parte, ea nu este o știință abstractă, ea este și o artă a aplicării dreptului în scopul atingerii idealurilor lui *boni et aequi*. Această strânsă legătură între știință și practică reprezintă emblema jurisprudenței romane.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen :

- 1) *Prezentați cutuma ca izvor formal al dreptului roman (idem, pp. 45-47)*
- 2) *Prezentați legea ca izvor formal al dreptului roman (idem, pp. 47-51)*
- 3) *Prezentați edictul magistratului ca izvor formal al dreptului roman (idem, pp. 52-55)*
- 4) *Prezentați senatus-consultele ca izvor formal al dreptului roman (idem, pp. 55-56)*
- 5) *Prezentați constituțiile imperiale ca izvor formal al dreptului roman (idem, pp. 56-59)*
- 6) *Prezentați jurisprudența ca izvor formal al dreptului roman (idem, pp. 59-64)*

IV. TRĂSĂTURILE GENERALE ALE DREPTULUI ROMAN

1. Din toate cele prezentate până acum, două importante trăsături ale dreptului roman pot fi identificate: în primul rând, dreptul roman a fost direct sau indirect rezultatul activității jurisconsulților și, în al doilea rând, dreptul roman a reprezentat o totalitate de grupe sau pături de norme juridice pe care nimeni nu a avut interesul să le sistematizeze.

2. Lipsa unei abordări sistemice a dreptului roman a constituit întotdeauna o dificultate pentru expunerea didactică a dreptului privat roman în cadrul facultăților de drept. Plecând însă de la experiența jurisconsulților lui Justinian care, în manualul lor numit *Instituțiile* au făcut apel la modul în care Gaius grupa materia dreptului privat roman, s-a încetățenit tradiția de a se aborda instituțiile acestuia în ordinea stabilită de celebrul jurisconsult: persoanele, bunurile și acțiunile. Acțiunile, reprezentând dreptul procesual, își găsesc locul, în mod firesc după logica modernă, în urma dreptului material. Având, însă, în vedere rolul fundamental al jurisprudenței și edictului magistratului în conturarea dreptului roman ca un drept cazuistic format în cadrul instanței de judecată prin crearea de noi mijloace procedurale, s-a considerat necesar a se expune dreptul procesual înaintea dreptului material. Lucrarea de față va urma același algoritm: expunerea dreptului privat roman va debuta cu dreptul său procedural (acțiunile) urmat de expunerea dreptului material grupat în persoane, bunuri, succesiuni și obligații.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) De ce dreptul roman are un caracter jurisprudențial? (*idem*, pp. 66-67)
- 2) De ce dreptul roman se caracterizează prin lipsa sistematizării? (*idem*, pp. 67-68)

V. PROCEDURA CIVILĂ DE JUDECATĂ – PROCEDURA LEGISACȚIUNILOR

1. **Procedura de judecată** reprezintă totalitatea regulilor care stabilesc modul în care trebuie acționat în vederea recunoașterii unui drept în justiție. În dreptul roman, ideea de procedură era redată prin sintagma “acțiuni ale legii” sau “dreptul acțiunilor” (*jus actionum*). Într-o accepțiune mai largă, conceptul de **acțiune** desemna aici toate acele formalități cerute pentru derularea unui proces. Într-un sens restrâns, conceptul de *acțiune* desemna acel mijloc procedural pus la dispoziție cetățeanului roman pentru a-și ocroti dreptul în justiție. Importanța acestui mijloc procedural era considerabilă în dreptul roman, în condițiile în care un drept exista doar dacă era ocrotit printr-o astfel de acțiune. De aceea, fiecărui drept îi corespundea o acțiune, de unde și numărul mare și diversitatea considerabilă a acestora. Numărul acțiunilor a crescut continuu pe măsură ce au fost create de pretori în vederea recunoașterii de noi drepturi.

2. Cea mai veche procedură civilă de judecată a fost cea a **legis-acțiunilor**. Aplicată în cea mai mare parte a epocii Republicii, ea corespundea nevoilor unei societăți arhaice, impregnată de religios, care practica o economie autarhică și ale cărei raporturi juridice erau rare. Din acest context se pot desprinde câteva trăsături esențiale ale procedurii legis-acțiunilor. Era o procedură **legală**, deoarece era creată și recunoscută (pentru acele acțiuni de sorginte cutumiară) prin lege și, în special, prin Legea celor XII Table. Era o procedură **formalistă** deoarece formele prevăzute prin lege trebuiau respectate cu strictețe. Modificarea unui cuvânt sau a unui gest ritualic atrăgea nulitatea procedurii și pierderea procesului. Era o procedură **judiciară** deoarece se desfășura în fața unui magistrat. Nu în cele din urmă, trebuie remarcat că această procedură **se desfășura în două faze**: o fază *in jure*, desfășurată în fața magistratului însărcinat să organizeze instanța și o fază *in judicio* (sau *apud judicem*), desfășurată în fața unui judecător însărcinat să cerceteze faptele și să dea o sentință.

3. Gaius, în *Instituțiile* sale (IV.12), stabilește existența a cinci astfel de acțiuni ale legii: *sacramentum*, *judicis postulatio*, *condictio*, *manus iniectio* și *pignoris capio*. Doar primele trei acțiuni ale legii reprezentau proceduri propriu-zise de judecată în cadrul cărora se urmărea stabilirea unui drept contestat. Toate se desfășurau prin cele două faze amintite: *in jure* și *in judicio*. Ultimele două erau proceduri de executare: prima decurgea din sentința dată de judecător iar ultima, având un caracter extrajudiciar, era o reminiscență a vechii justiții private.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) Care sunt caracteristicile procedurii legisacțiunilor? (*idem*, p. 71)
- 2) Expuneți etapele fazei *in iure* în procedura legisacțiunilor (*idem*, pp. 73-77)
- 3) Expuneți etapele fazei *in iudicio* în procedura legisacțiunilor (*idem*, pp. 77-78)
- 4) Cum se executa sentința în procedura legisacțiunilor? (*idem*, pp. 78-80)

VI. PROCEDURA CIVILĂ DE JUDECATĂ – PROCEDURA FORMULARĂ

1. Apărută treptat în practica instanțelor romane, noua procedură ordinară numită **procedura formulară** a fost legalizată de *legea Aebutia* apărută în sec. II î.Hr. (undeva între 149 și 126 î.Hr.). Această lege nu a abrogat procedura legis-acțiunilor ci a permis folosirea celor două proceduri în paralel, la alegerea părților. Avantajele noii proceduri au determinat însă căderea în desuetudine a procedurii legis-acțiunilor astfel că o lege *Iulia iudiciaria* din anul 17 î.Hr. a abrogat-o. *Sacramentum* se mai putea folosi doar în fața tribunalului centumvirilor și în procesele de reclamare a unei succesiuni. Procedura formulară este **legală**, deoarece decurge și ea din lege. Ea este o procedură **suplă**, fiind lipsită de formulele și gesturile ritualice specifice procedurii legis-acțiunilor. Ea avea acum la bază o *formula* pe care magistratul o redacta împreună cu părțile litigante în baza pretențiilor ridicate liber de către acestea. În același timp, ea era o procedură **maleabilă** nefiind limitată la cazurile strict prevăzute de lege. În baza rolului activ pe care-l dobândește acum, pretorul putea crea noi acțiuni, dând naștere prin aceasta unor noi drepturi. Având în vedere strânsa legătură dintre acțiune și drept, se ajunge ca fiecărui drept să-i corespundă o acțiune specifică. Fiecare acțiune avea caracterul ei propriu, un nume și o formulă proprii. Procedura formulară are și un caracter **judiciar** deoarece se desfășoară în fața unei instanțe. Ea își menține și **structura în două faze** – *in jure* și *in iudicio*- ca expresie a menținerii încă vii a urmelor vechii justiții private.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) Ce reprezenta formula în procedura formulară și ce structură avea ea? (*idem*, pp. 84-87)
- 2) Care erau acțiunile de judecată în procedura formulară? (*idem*, pp. 87-89)
- 3) Cum se desfășura procesul în procedura formulară? (*idem*, pp. 89-96)

VII. PROCEDURA CIVILĂ DE JUDECATĂ – PROCEDURA EXTRAORDINARĂ

1. Noua procedură de judecată civilă a apărut și s-a dezvoltat în condițiile instaurării Imperiului și creșterii treptate a puterii imperiale. Ea își avea originea în procedura de judecată aplicată de magistrați în materie administrativă. După instaurarea Imperiului, rolul acestei proceduri extraordinare a sporit, pe măsură ce numărul și importanța funcționarilor imperiali au crescut. Însărcinați cu atribuții de judecată în materie civilă, în defavoarea vechilor magistrați republicani, funcționarii imperiali au extins procedura extraordinară și în materie de judecată civilă. Justiția imperială utiliza și ea, la rândul ei, noua procedură în materie civilă. În aceste condiții, vechea *ordo iudiciorum privatorum* a fost înlocuită treptat cu noua procedură *extra ordinem*, pentru ca în epoca Dominatului ea să dispară complet. Procedura extraordinară diferea fundamental de celelalte două. Ea era **lipsită de formalități excesive** de-a lungul întregii sale desfășurări. Procedura de judecată era acum în întregime **etatizată**: judecătorul avea mijloacele necesare pentru a asigura prezența pârâtului în instanță și executarea sentinței. Ea și-a pierdut caracterul public, devenind **secretă**: procesul nu se mai desfășura în Forum, ci într-o clădire unde aveau acces doar părțile și reprezentanții lor. Cea mai importantă diferență rezida în **caracterul unitar** al noii proceduri: procesul nu se mai desfășura în două faze, ci decurgea în întregime în fața aceluiși judecător. Acesta organiza instanța și dădea în final o sentință.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

1) Cum se desfășura procesul în procedura extraordinară? (*idem*, pp. 100-103)

VIII. PERSOANE ȘI CAPACITATE

1. Într-un sens larg, romanii înțelegeau prin conceptul de *persoană* orice ființă umană, indiferent că era vorba de un om liber sau de un om aflat în proprietatea unui alt om. Într-un sens mai restrâns, se poate concepe că romanii înțelegeau prin persoană (mai ales în epoca postclasică) doar pe oamenii liberi, cu excluderea sclavilor. Acest concept roman de persoană se identifică cu conceptul juridic modern de persoană, ca om dotat cu o serie de drepturi și de obligații. Totalitatea drepturilor și obligațiilor de care se bucură o ființă umană ca subiect de drept (persoană) formează *personalitatea juridică* a acestuia. La romani, însă, personalitatea juridică nu era legată în mod automat și expres de ființa umană liberă. Avea personalitate juridică doar acea ființă umană ce se bucura de un anume *status*. Când vorbeau, în consecință, despre existența sau inexistența unor drepturi sau obligații pe seama unei ființe umane, romanii se refereau la *status*. *Status* nu se identifica cu personalitatea juridică. Spre deosebire de personalitatea juridică ce desemnează prezența unor drepturi și obligații, *status* putea însemna și lipsa unor asemenea drepturi și obligații, deci lipsa personalității juridice. Când o ființă umană avea un anume *status*, ea putea avea sau nu personalitate juridică. Un om liber avea un anume *status* așa cum un sclav avea obligatoriu un anume *status*. În consecință, nu orice om avea personalitatea juridică dar orice om avea un *status*. **Status desemna generic, cu alte cuvinte, condiția juridică a unei ființe umane în cadrul dreptului roman.**

2. Status-ul unei ființe umane se stabilea în dreptul roman în funcție de trei elemente: libertatea (*status libertatis*), cetățenia (*status civitatis*) și familia (*status familiae*). Lipsa sau inexistența acestor elemente pe seama unei anumite ființe umane îi conferea un anume *status*. În funcție de libertate, oamenii puteau fi liberi sau sclavi. În funcție de cetățenie, oamenii puteau fi cetățeni, latini sau peregrini. În funcție de familie, existau, pe de o parte, oameni care nu se aflau sub puterea (*potestas*) unei alte persoane (*pater familias*): bărbații *pater familias* și femeile *sui juris*. Pe de altă parte, existau cei care se aflau sub puterea unui *pater familias*: femeile *alieni juris* și fii și ficele de familie (*fili et filiae familias*). Deținerea tuturor celor trei elemente acorda ființei umane personalitate juridică deplină. Lipsa lor, mai ales a lui *status libertatis*, de care depindea și existența celorlalte două, însemna lipsa personalității juridice. Între *status*-ul celor care dețineau toate cele trei elemente și al celor care nu dețineau pe nici unul se situau cei care dețineau una sau două din ele (d.ex. doar libertatea și cetățenia). Prin statusul său o ființă umană se integra, în consecință, unui anume grup juridic: al sclavilor, al celor aflați în semi-sclavie, al cetățenilor, al lui *pater-familias*, al peregrinilor, al latinilor, al celor aflați sub putere (*alieni juris*) etc. *Status*-ul unei persoane putea fi îmbunătățit sau înrăutățit (*mutatio status*). În contextul modificărilor survenite în *status*-ului unei persoane, romanii au acordat subiectului de drept dotat cu personalitate juridică denumirea de **caput**. Pierderea unui element din status conducea la o **capitis deminutio**. Aceasta putea să fie *maxima* dacă se pierdeau libertatea și cetățenia, putea fi *media* dacă se pierdea doar cetățenia și putea fi *minima* dacă se pierdea statutul familial. În măsura în care o ființă umană pierdea sau câștiga una din cele trei condiții, ea trecea într-un alt grup uman cu un alt *status*.

3. Dobândirea **personalității juridice** avea loc la nașterea copilului cu condiția ca acesta să se nască viu, viabil și fără malformații. De asemenea, el trebuia să dobândească statutul de om liber. Personalitatea juridică a unei persoane se stingea prin moartea fizică a acesteia și, în anumite cazuri, prin moartea sa civilă (*capitis deminutio*).

4. **Capacitate juridică deplină** aveau doar bărbații *pater familias*, cetățeni romani și liberi. **Capacitate de exercițiu deplină** aveau doar bărbații *pater familias*, majori și sănătoși mental.

5. Pe lângă personalitatea juridică recunoscută individului uman, romanii concepeau existența unor drepturi și obligații și pe seama unor colectivități umane. Existența acestor colectivități sau grupuri umane era evidentă: viața îi aduna pe oameni laolaltă în funcție de nevoile lor economice, religioase, politice și recreative. Din aceste grupuri umane se distingea o voință unică ce exprima anumite interese. Aceste interese trebuiau satisfăcute și, în acest scop, erau necesare mijloace, spații și finanțe. Aceste grupări umane și-au găsit inerent expresia lor juridică fiind dotate treptat cu personalitate juridică. Pe lângă grupările umane, romanii au acordat calitatea de subiect de drept și unor bunuri afectate unui scop determinat. Așa au apărut ceea ce în dreptul modern se va numi fundație.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

1) Cum se dobânda și cum se stingea personalitatea juridică? (*idem*, pp. 105-107)

2) Ce reprezenta capacitatea juridică în dreptul roman? (*idem*, pp. 107-109)

IX. STATUS LIBERTATIS

1. *Summa divisio* în materie de dreptul persoanelor era aceea între oameni liberi și sclavi (Gaius I.9). Oamenii liberi se împărțeau, la rândul lor, în ingenui și liberiți (Gaius I.10). **Ingenui** erau cei care se născuseră liberi, iar **liberții** erau cei care fuseseră eliberați dintr-o sclavie legală (Gaius I.11).

2. Cunoscuți sub denumirea de *servi*, *mancipia* sau *homines*, **sclavii** sunt prezenți în societatea romană încă din cele mai vechi timpuri. Izvorâți în principal din războaiele duse cu vecinii italici, sclavii epocii arhaice erau puțini la număr și, de aceea, tratați foarte bine. Ei făceau parte din familia stăpânului, mâncau la masa acestuia și participau la cultul familial. Pe măsură ce războaiele au devenit tot mai dese și numărul sclavilor tot mai mare, tratamentul acestora a devenit tot mai rău. Relația domestică între stăpân și sclavi a încetat, aceștia fiind folosiți acum pe scară largă în economie, la diverse munci, ca niște simple unelte vorbitoare. Lipsiți complet de personalitate juridică la început, ei au dobândit treptat o capacitate de a fi proprietari din interesul economic al stăpânilor lor. Sub influența ideilor stoicismului grec, condiția sclavilor s-a îmbunătățit treptat ca urmare a intervenției imperiale. În epoca Dominatului, influențele creștine, deși nu au determinat dispariția completă a sclaviei, au determinat o scădere importantă a numărului sclavilor. Scăderea numărului lor s-a datorat și crizei economice grave parcursă de Imperiu în această perioadă. Deși pare improbabil, în rândul sclavilor existau diferențe de statut. Sclavii particulari folosiți de stăpânii lor ca instructori, medici sau în comerț aveau o condiție mult mai bună decât sclavii folosiți la muncile câmpului sau în manufacturi. Pe de altă parte, sclavii publici și sclavii imperiali aveau o condiție mult mai bună decât cei privați, având acces la diversele birouri și șansa unei eliberări mai rapide. Statutul de sclav **izvora** atât din naștere, cât și

din evenimente ulterioare nașterii. De jure, sclavul era considerat a fi un lucru (*res mancipi*). El făcea obiectul unui drept de proprietate exercitat de stăpânul său. În baza acestuia, stăpânul putea să-l pună să muncească unde și ce dorea, putea să-l pedepsească fără limite și să dispună de el după voință: putea să-l vândă, doneze, închirieze și chiar să-l omoare. Ca urmare a statutului său juridic, sclavul nu avea personalitate juridică. Începând cu epoca sfârșitului Republicii pretorul a permis sclavului să-și facă stăpânul debitor în cazul în care acționa cu acordul acestuia. Au apărut astfel mai multe cazuri în care sclavul acționa în numele și pentru stăpânul său făcându-l atât creditor cât și debitor. **Statutul de sclav înceta:** a) ca urmare a acordării libertății de către stat: ea survenea fie ca răsplată pentru un serviciu realizat în interesul public fie, din motive umanitare ce aveau ca scop ocrotirea sclavului de abuzurile stăpânului său. b) prin prescripția achizitivă a libertății: dacă un sclav se comporta cu bună-credință vreme de 20 de ani ca un om liber, după scurgerea acestui termen el devenea și de jure liber. c) prin eliberarea sclavului de către stăpânul său (*manumissio*): era cea mai importantă și mai des întâlnită modalitate de stingere a sclaviei.

3. După eliberare, fostul sclav dobândește denumirea de **libert** iar fostul său stăpân devine **patron**. Denumirea de patron a fostului stăpân scotea în evidență persistența după eliberare a unor numeroase legături cu fostul sclav.

4. Existau în dreptul roman numeroase cazuri de persoane care, fără a-și pierde de jure libertatea sau cetățenia, se găseau de facto într-o stare vecină cu sclavia : omul liber ce se credea sclavul altei persoane, debitorul insolubil deferit (*addictus*) de către magistrat creditorului său fie în baza unui proces (*judicati*), fie în baza unui contract (*nexum*), cei răscumpărați de la dușman de către un terț, persoanele care contractau cu un antreprenor de jocuri de circ (*lanista*) în vederea apariției în arenă ca gladiatori, fii de familie care erau trecuți de șeful lor de familie prin *mancipatio* în puterea unui alt pater familias, oameni liberi ce munceau pământurile marilor latifundiari în baza unui contract de arendă (colonii).

Întrebări/cerințe pentru autoevaluarea minimală și examen:

- 1) Care era statutul juridic al sclavilor? (*idem*, 114-116)
- 2) Care se realiza eliberarea sclavului prin *manumissio*? (*idem*, pp. 117-118)
- 3) Care era statutul juridic al liberților? (*idem*, pp. 118-120)

X. STATUS CIVITATIS

1. În Antichitate, aproape fiecare om liber era legat de o anumite cetate al cărei cetățean era și de al cărei drept i se aplica în exclusivitate. De aceea, erau cetățeni romani doar locuitorii Romei, care se bucurau singuri de drepturile și obligațiile oferite de dreptul roman. În baza acestui principiu (principiul statutului personal), oriunde se afla, cetățeanului roman i se aplica dreptul roman.

2. **Cetățenia romană** se putea obține în primul rând prin **naștere**. În al doilea rând, cetățenia romană se putea obține **după naștere**. Cetățenia se putea obține prin concesiune, prin îndeplinirea anumitor condiții legale și prin eliberarea sclavilor. Cetățenia era unul din elementele indispensabile pentru deținerea unei personalități juridice depline. De aceea, doar cetățenii

romani se bucurau de jure sau de facto de totalitatea drepturilor și obligațiilor pe care dreptul roman le reglementa. Cetățeanul roman se bucura de drepturi civile și drepturi politice. Pierderea cetățeniei avea loc dacă cetățeanul roman suferea o *capitis deminutio media*. Pierderea cetățeniei survenea și în cazul naturalizării într-o altă cetate, deoarece romanii nu acceptau existența dublei cetățenii. În fine, pierderea statutului de cetățean survenea ca urmare a aplicării unor condamnări penale.

3. Latinitatea era un statut juridic inferior celui de cetățean roman, dar mult superior celui de peregrin. statutul de latin se va menține pentru locuitorii cetăților din zona Latium care vor fi denumiți *latini veteres* sau *latini prisci*. De asemenea, au primit acest statut locuitorii coloniilor latine înființate până în anul 268 î.Hr.. Statutul juridic al *latinilor veteres* se distingea de cel acordat latinilor coloniari (*latini coloniarii*). Aceștia erau locuitorii acelor colonii înființate de romani după 268 î.Hr. pe teritoriile nou cucerite și care se bucurau de *jus latium*. Statutul juridic al latinilor coloniari era inferior celui al latinilor veteres: ei nu aveau *jus conubium* și toate drepturile ce decurgeau din acesta. Dreptul lor marital era reglementat de legislația națională a fiecărui latin în parte. Latinii puteau accede la statutul de cetățean prin beneficiul legii sau în baza lui *jus migrandi*.

4. Locuitorii teritoriilor cucerite de Romani primeau statutul juridic de **peregrin**. Peregrinii erau de două feluri: peregrini oblișnuiți și peregrini dediticii. Peregrinii obișnuiți erau locuitorii cetăților învinse de către romani dar care nu fuseseră desființate din punct de vedere politic. Peregrinii dediticii erau locuitorii care se opuseseră prin forță armată cucerii romane și, ca urmare a capitulării, cetatea lor fusese desființată din punct de vedere politic.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) Care era statutul juridic al cetățeanului? (*idem*, 123-124)
- 2) Care era statutul juridic al latinului? (*idem*, p. 125)
- 3) Care era statutul juridic al peregrinului? (*idem*, pp. 125-126)

XI. STATUS FAMILIAE

1. Familia romană s-a conturat treptat ca celula de bază a societății romane, pe măsură ce ea s-a disociat de ginta din care făcea parte alături de alte familii. Familia romană arhaică era o familie patriarhală dominată de autoritatea unui **pater familias**. Asupra tuturor acestor persoane și bunuri, pater familias exercita o putere reglementată juridic. În funcție de cum se aflau sau nu sub puterea unui pater familias, membrii familiei erau fie **alieni juris** –soția căsătorită *cum manu*, fii și fiicele de familie- fie **sui juris** –pater familias.

2. Familia romană era de două tipuri: agnatică și cognatică. Erau agnați toți cei care se găseau la un moment dat sub puterea lui pater familias indiferent că erau sau nu rude de sânge (*familia proprio iure*): soția căsătorită *cum manu*, fii și fiicele de familie naturali sau adoptați, copii legitimați, soțiile fiilor săi căsătorite *cum manu*, copii fiilor săi etc. Erau, de asemenea, rude agnatice, toți aceia care fuseseră sub puterea aceluiași pater familias (*familia communi iure*): după moartea lui pater familias rudenia agnatică nu dispărea. Fii săi, deveniți acum *sui juris*, rămâneau în continuare agnați. În fine, erau rude agnatice și cei care s-ar fi aflat sub puterea lui pater familias dacă acesta ar mai fi trăit: copii născuți sau intrați în familie după moartea lui pater

familias erau agnați. La baza familiei cognatice stătea nu puterea lui pater familias ci legătura de sânge.

3. Ca peste tot în societatea umană, și familia romană avea la bază **căsătoria**. Conform unei definiții celebre a lui Modestin (D.23,2,1) căsătoria este unirea bărbatului și a femeii, o comuniune pentru toată viața, împărtășirea dreptului divin și uman. Căsătoria romană se încheia în baza consimțământului viitorilor soți, dacă aceștia erau *sui juris*, sau al celor doi pater familias dacă viitorii soți erau *alieni juris*. Pentru a exista o căsătorie legitimă, cei doi soți trebuiau să îndeplinească cerințele de vârstă impuse de morală și condițiile necesare cerute de *jus conubium*. Neîndeplinirea tuturor acestor condiții conferea uniunii dintre cei doi soți statutul unui simplu concubinaj. Încheierea căsătoriei romane putea fi însoțită de formalități juridice specifice (*conventio in manu*) destinate să introducă femeia sub puterea (*manus*) soțului ei. În aceste condiții, căsătoria se încheia *cum manu*. Lipsa acestor formalități așezau soția în afara puterii soțului ei iar căsătoria se realiza *sine manu*. Căsătoria dădea naștere unor raporturi personale și patrimoniale specifice între soți. Fiind o comuniune pentru toată viața, căsătoria se **desfăcea**, în principiu, în momentul morții unuia dintre soți. Pe lângă fenomenul morții naturale, desfacerea căsătoriei era determinată de o serie de cauze independente de voința soților (moarte civilă, absența soțului militar) sau de manifestarea de voință a acestora (divorț).

4. Conviețuirea a două persoane de sex diferit care nu îndeplineau condițiile cerute de lege pentru a putea realiza un *legitimum matrimonium* era considerată **concubinaj**.

5. Patria potestas reprezenta puterea pe care pater familias o exercita asupra descendenților săi agnatici indiferent că erau erau născuți în familie sau proveneau dintr-o adopție. Se aflau sub *patria potestas* atât fetele cât și băieții până la a doua sau chiar a treia generație desemnați cu toții prin expresia **fili familiae**. *Patria potestas*, ca legătură juridică între pater familias și copii, conferea acestuia puteri extraordinare. În principiu nelimitată, această putere a început să fie îngrădită pe măsură ce viziunea asupra familiei romane s-a schimbat iar raporturile rigide de putere au fost înlocuite prin sentimente de afecțiune și ideea de sprijin reciproc. Copii dobândeau din momentul nașterii lor personalitate juridică diferențiată după cum erau băieți sau fete. Capacitatea de folosință a băieților cuprindea atât o capacitate extrapatrimonială cât și una patrimonială. Deoarece singurul titular al patrimoniului familial era pater familias, fii de familie nu aveau capacitate patrimonială (de exercițiu). Ei nu puteau dobândi nimic pentru sine și nu puteau compărea în fața instanței. Tot ceea ce dobândeau, achiziționau în numele și pentru pater familias. În aceste condiții, situația lor era asemănătoare cu a unui sclav. Ca și acesta, ei nu puteau face decât mai bună situația patrimonială a lui pater familias. Pe măsură ce viața comercială s-a dezvoltat, fii de familie se puteau obliga în numele șefului lor de familie. Puterea părintească izvora fie ca urmare a nașterii de copii în cadrul căsătoriei, fie dintr-un act juridic ulterior nașterii copilului: adopție, adrogație sau legitimare. Puterea părintească se stinge prin moartea naturală sau civilă a lui pater familias ori a fiului său. Pe de altă parte, *patria potestas* se putea stinge ca urmare a o serie de acte juridice ce vizau fie persoana lui pater familias, fie persoana copilului.

6. Persoanele *sui juris* dotate cu personalitate juridică ce fie din cauza vârstei, fie a sexului, fie a sănătății mentale nu aveau capacitate de exercițiu erau ocrotite de legea romană. Impuberii și femeile se aflau sub **tutelă** iar nebunii, prodigii și minorii până la 25 de ani se aflau sub **curatelă**.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluarea minimală și examen:

- 1) De câte feluri era familia romană? (*idem*, pp. 127-129)
- 2) Care erau condițiile de fond și de formă ale căsătoriei romane? (*idem*, pp. 131-135)
- 3) Care erau raporturile patrimoniale dintre soți în dreptul roman? (*idem*, pp. 136-139)
- 4) Cum se desfășura căsătoria romană? (*idem*, pp. 139-141)
- 5) Care era statutul juridic al fiilor de familie? (*idem*, pp. 144-145)
- 6) Care erau izvoarele puterii părintești? (*idem*, pp. 145-149)
- 7) Cum se realiza ocrotirea persoanelor incapabile? (*idem*, pp. 150-155)

XII. LUCRURILE

1. Orice lucru ce are o valoare economică și putea fi echivalat în bani se putea transforma într-un bun. Totalitatea bunurilor care formează în sens larg proprietatea unei persoane a fost denumită în dreptul roman *patrimoniu (patrimonium)*. Patrimoniul unei persoane era constituit din bunuri corporale –fizice și bunuri necorporale sau abstracte. În consecință, patrimoniul era format din drepturile și datoriile unei persoane evaluate în bani, precum și din bunurile la care acestea se referă. Summa divisio în materie de clasificare a bunurilor era, conform jurisconsultului Gaius, cea între lucruri patrimoniale (*res in patrimonio*) și lucruri extrapatrimoniale (*res extra patrimonio*). *Res in patrimonio* puteau face obiectul proprietății (în sens larg) unei persoane private. Ele se aflau în comerț și puteau fi evaluate în bani. Romanii au stabilit mai multe categorii de astfel de bunuri, în funcție de importanța sau natura lor: *lucruri Mancipi* și *lucruri nec Mancipi*, *lucruri mobile* și *lucruri imobile*, *lucruri determinate în gen (genus)* și *lucruri determinate în speță (species)*, *lucruri consumptibile* și *lucruri necomsumptibile*, *lucrurile divizibile și indivizibile*, *lucruri simple*, *compuse și colective*, *fructe și produse*, *lucruri corporale* și *lucruri necorporale*. *Res extra patrimonio* nu făceau obiectul proprietății unei persoane private și erau scoase din circuitul comercial (*res quarum commercium non est*). Lucrurile nepatrimoniale se împărțeau la rândul lor în lucruri destinate cultului religios (*res divini iuris*) și lucruri destinate folosinței umane (*res humani iuris*).

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) Cum se definea patrimoniul în dreptul roman? (*idem*, pp. 156-157)
- 2) Cum se clasificau lucrurile patrimoniale? (*idem*, pp. 157-159)

XIII. PROPRIETATEA

1. Evoluția proprietății romane este unul dintre cele mai ilustrative exemple ale modului în care gândirea juridică romană a reușit să rafineze conceptual o simplă stare de fapt și s-o transforme într-una din cele mai complexe și larg răspândite instituții ale dreptului privat modern. Procesul de abstractizare a plecat de la proprietatea concepută ca un raport între persoană și bun, unde dreptul se confunda cu bunul asupra căruia purta și a ajuns la proprietatea concepută ca un raport între persoane, unde se face distincție între dreptul de proprietate și bunul ce făcea obiectul său. De asemenea, s-a plecat de la proprietatea concepută ca o stăpânire efectivă asupra bunului la proprietatea recunoscută ca o legătură intelectuală între om și bun, care nu cere cu necesitate un control fizic al bunului pentru a exista. În cadrul evoluției sale istorice, proprietatea romană a cunoscut mai multe forme: în epoca veche s-a conturat **proprietatea familială** alături de cea

personală iar în epoca clasică se disting **proprietatea quiritară, proprietatea pretoriană, proprietatea provincială.**

2. Deși i se recunoștea în principiu un drept absolut de proprietate, proprietarul roman nu-și putea manifesta acest drept cu încălcarea interesului public sau a intereselor vecinilor. De aici au rezultat o serie de limitări ale dreptului de proprietate, mai ales în materie imobiliară, menite să apere cele două tipuri de interese.

3. **Coproprietatea** sau indiviziunea reprezenta proprietatea mai multor persoane asupra aceluiași bun.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluarea minimală și examen:

1) *Care sunt formele proprietății romane de-a lungul evoluției sale istorice? (idem, pp. 161-164)*

2) *Cum era reglementată coproprietatea în dreptul roman? (idem, pp. 165-166)*

XIV. POSESIA

1. Posesia reprezintă stăpânirea de fapt asupra unui bun corporal care permite titularului să dispună material de acesta. Posesia este o simplă putere (*potis*) asupra bunului și nu un drept recunoscut de lege. Este adevărat că, cel mai adesea, titularul dreptului de proprietate este și posesorul bunului în cauză. Se întâmplă uneori, însă, ca posesorul să nu aibă în același timp și dreptul de proprietate. În aceste condiții, chiar și un hoț ar putea fi considerat ca fiind posesor. Romanii au separat, în consecință, stăpânirea efectivă a bunului care determină posesia de noțiunea abstractă de drept de proprietate, care presupune o putere juridică asupra unui bun și nu neapărat o putere de fapt.

2. Romanii au ocrotit posesia proprietarilor și a celor care stăpâneau bunul asemenea unui proprietar: creditorii gagiști, cel ce deținea un bun în sechestru, posesorii de bună credință care se credeau proprietari, arendașii pe termen lung, posesorul de rea credință care nu recunoaște dreptul veritabilului proprietar etc.. Ocrotirea posesorului de rea credință a fost recunoscută mai ales marilor latifundiari uzurpatori și se justifica deoarece aceștia nu aveau un titlu juridic pentru posesia lor.

3. Pentru a produce efecte juridice, posesia necesita întrunirea a două elemente: *corpus* și *animus*. *Corpus* reprezenta stăpânirea efectivă a bunului. Înțeles într-un sens pur material la început, *corpus* a dobândit treptat un sens abstract. *Animus* reprezenta intenția de a stăpâni un bun.

4. Posesia se dobândea prin întrunirea în aceeași persoană a elementului material –*corpus* – și a elementului intențional –*animus*. Pe de altă parte, posesia se pierdea atunci când fie *corpus*, fie *animus* încetau.

5. Toți cei cărora le era recunoscută calitatea de posesor puteau beneficia de protecția interdictelor posesorii. Posesia acestora –*possessio ad interdicta*– se diferenția de simpla detenție care, nefiind o posesie legală, nu putea beneficia de protecția interdictelor. În epoca lui Justinian, însă, sub influența moralei creștine, s-a acordat protecție interdictală doar posesorilor de bună credință. Interdictele posesorii erau ordine cu caracter administrativ izvorâte din imperium-ul magistratului. Ele erau date în favoarea celui care poseda și împotriva celui care tulbura posesia. Avantajul considerabil al protecției interdictale era faptul că posesorul nu trebuia să facă dovada

posesiei sale. El era apărat prin simplul fapt al posesiei –posed pentru că posed.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) *Ce este posesia și cine erau posesorii ? (idem, pp. 167-168)*
- 2) *Care sunt elementele posesiei? (idem, pp. 168-169)*
- 3) *Cu se dobânda și se pierdea posesia? (idem, 169-170)*
- 4) *Cum se realiza ocrotirea posesiei? (idem, 171-172)*

XV. DOBÂNDIREA ȘI OCROTIREA PROPRIETĂȚII

1. Jurisconșulții romani și juriștii moderni au propus mai multe criterii de clasificare a modurilor de dobândire a proprietății. După cum dobândirea vizează unul sau mai multe drepturi considerate individual sau un întreg patrimoniu, este vorba de o **dobândire cu titlu particular** a proprietății sau de o **dobândire cu titlu universal**. Dobândirea cu titlu universal a proprietății se putea face atât prin acte între vii – d.ex. *venditio bonorum* – cât și prin acte pentru cauză de moarte –succesiunea. Dobândirea cu titlu particular a proprietății comporta și ea mai multe clasificări. În funcție de beneficiarul modurilor de dobândire, acestea se împărțeau în **moduri de dobândire de drept civil** și **moduri de dobândire de dreptul ginților**. De primele se bucurau doar cetățenii romani și cei care aveau *jus commercium*. De celelalte beneficiau atât cetățenii cât și necetățenii. În sfârșit, juriștii moderni au delimitat **modurile originare** de dobândire a proprietății de **modurile derivate** de dobândire a proprietății. Modurile originare confereau proprietatea asupra unui bun care mai înainte nu se aflase în proprietatea cuiva. Modurile derivate confereau proprietatea asupra unui bun care înainte fusese proprietatea altei persoane. Primele creau dreptul de proprietate, celelalte îl transferau. Modurile derivate de dobândire a proprietății se împărțeau, la rândul lor, în *moduri voluntare* și *moduri involuntare*. Primele transferau proprietatea în urma unei convenții, iar cele involuntare nu presupuneau existența unei asemenea convenții.

2. Modurile de dobândire a proprietății după dreptul ginților erau *ocupațiunea (occupatio)*, *tradițiunea (traditio)*, *accesiunea (accessio)*, *amestecul (confusio)*, *specificația*, *dobândirea fructelor*. Modurile de dobândire a proprietății după dreptul civil erau: *mancipațiunea*, *in jure cessio* și *uzucapiunea*.

3. Deși era perpetuu, dreptul de proprietate se putea stinge în anumite cazuri: lucrul a fost distrus din punct de vedere material –sclavul a murit sau casa a ars -, lucrul a pierit din punct de vedere juridic – sclavul a fost eliberat sau un teren a fost consacrat zeilor -, bunul a fost părăsit de către proprietarul său.

4. În dreptul roman ocrotirea proprietății s-a făcut diferit în funcție de epocă și de forma de proprietate vizată. Proprietatea quiritară aparținea cetățenilor romani și era ocrotită, ca atare, de dreptul civil roman. Pentru a-și ocroti dreptul de proprietate, cetățeanul roman ce pierduse posesia bunului său avea la îndemână o **acțiune în revendicare**. Pe lângă acțiunea în revendicare, proprietarul avea la îndemână și alte acțiuni reale : *acțiunea negatorie*, *actio ad exhibendum* și *acțiune delictuală din furt*. Proprietatea pretoriană, neputând fi ocrotită prin intermediul acțiunii în revendicare prevăzute de lege, a primit o protecție din partea pretorului. Proprietarul pretorian avea la îndemână **acțiunea publiciană**. Proprietatea provincială era ocrotită printr-o acțiune reală asemănătoare acțiunii în revendicare și introdusă în aceleași

condiții.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) Care erau modurile de dobândire a proprietății după dreptul ginților? (*idem*, pp. 174-178)
- 2) Care erau modurile de dobândire a proprietății după dreptul civil? (*idem*, pp. 178-181)
- 3) Cum era ocrotit dreptul de proprietate? (*idem*, pp. 181-184)

XVI. DREPTURILE ASUPRA BUNULUI ALTUIA (JURA IN RE ALIENA)

1. Jura in re aliena erau drepturile pe care o persoană le avea asupra bunului aflat în proprietatea altei persoane. Pe de altă parte, ele reprezentau o limitare a dreptului de proprietate: proprietarul putea să-și exercite dreptul doar în limita impusă de servitutea altei persoane. Pentru a desemna o bună parte din aceste jura in re aliena, romanii au folosit o metaforă: așa cum un serv își slujea stăpânul, așa un anume bun servea un alt bun sau o anume persoană. Bunul care servea a fost denumit *servitus* iar drepturile exercitate asupra sa au fost denumite *servitudes*. Servituțiile erau de două feluri: reale și personale. **Servituțiile reale sau prediale** erau constituite asupra unui teren în favoarea unui alt teren. **Servituțiile personale** erau constituite asupra unui bun mobil sau imobil în favoarea unei anumite persoane (uzufructul, uzul, habitația, operae).

2. O servitute putea fi constituită fie **direct**, în cazul în care proprietarul ceda în folosul unui vecin prerogativele unei servituții prediale, fie **indirect**, în cazul în care proprietarul a două fonduri înstrăina pe unul din ele, rezervându-și asupra lui o anume servitute. Servituțiile se puteau constitui prin mai multe acte juridice: **mancipatio** și **in jure cessio**, **testament**, **quasi-tradițiune**, **adjudicatio**, **pact**, **stipulație**.

3. Titularii servituțiilor aveau la îndemână o acțiune reală –**vindicatio servitutis**– transformată într-o **actio confessoria** în epoca lui Justinian, prin care își ocroteau dreptul împotriva terților care-l negau sau încâlcau. Acțiunea urmărea recunoașterea, restabilirea dreptului titularului servituții și despăgubirea sa materială. Titularul servituții mai beneficia și de ocrotirea interdictală.

4. Superficia și **emfiteoza** reprezintă alte tipuri de jura in re aliena bazate pe arendări perpetue sau pe termen lung unei persoane a imobilului aflat în proprietatea unei alte persoane.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) Ce sunt servituțiile prediale? (*idem*, pp. 185-187)
- 2) Ce sunt servituțiile personale? (*idem*, pp. 187-189)
- 3) Ce sunt *superficia* și *emfiteoza*? (*idem*, p. 190)

XVII. CONCEPTUL DE SUCCESIUNE

1. Vorbind despre dobândirea bunurilor, Gaius (II.97), urmat de Justinian, face distincție între dobândirea fiecărui bun în parte și dobândirea unei universalități de bunuri. Astfel, unele bunuri le putem dobândi cu titlu singular (*per singulas res*), iar altele le putem dobândi cu titlu universal (*per universitatem*). Toate aceste moduri de dobândire a bunurilor pot fi denumite, într-un sens

foarte larg, **sucesiune** deoarece ele au în comun urmarea unei persoane în dreptul/drepturile unei alte persoane. Într-un sens restrâns, ordinar, al cuvântului, **sucesiunea** are în vedere **sucesiunea pentru cauză de moarte**. De regulă, prin aceasta se are în vedere succesiunea cu titlu universal (*successio mortis causa per universitatem*). Conform unei definiții celebre a lui Iulian, **sucesiunea reprezintă dobândirea totalității bunurilor pe care le-a avut defunctul**. În aceste condiții, pentru a exista succesiune, trebuie să existe o persoană decedată, un patrimoniu transmis prin anumite modalități și unul sau mai mulți succesori. Defunctul al cărui patrimoniu era transmis succesorilor era denumit **de cuius** ca o prescurtare a perifrizei *de cuius successione agitur* –“cel despre a cărui succesiune este vorba”- prin care acesta era desemnat în textele juridice. Succesorii erau de regulă membrii familiei agnatice (*heredes sui*), dar și persoane din afara familiei. Succesiunea cu titlu universal pentru cauză de moarte era de două feluri: o succesiune recunoscută de dreptul civil care se numea **hereditas** și o succesiune recunoscută de dreptul pretorian care se numea **bonorum possessio**. Atât hereditas cât și bonorum possessio puteau fi transmise fie în baza unui testament (*successio testamentaria*), fie în baza legii/puterii magistratului (*successio ab intestatio*).

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) *Ce reprezintă succesiunea pentru cauză de moarte? (idem, p. 192)*
- 2) *Ce reprezintă hereditas? (idem, pp. 192-194)*
- 3) *Ce reprezintă bonorum possessio? (idem, pp. 194-195)*

XVIII. EVOLUȚIA DREPTULUI SUCCESORAL ROMAN

La debutul epocii vechi a dreptului roman se aplica exclusiv succesiunea ab intestat. Pater familias era obligat să transmită bunurile familiale agnaților săi și nu putea face testament. În epoca Legii celor XII tabla s-a recunoscut și aplicarea succesiunii testamentare. Cu timpul, s-au stabilit și reguli clare în privința concurenței dintre cele două tipuri de succesiuni. Astfel, creșterea importanței voinței testatorului a făcut ca **sucesiunea ab intestat să fie eliminată de succesiunea testamentară**. Succesiunea ab intestat se aplica doar în momentul în care nu exista testament, testamentul era invalid sau a fost anulat ulterior. De asemenea, cele două tipuri de succesiuni nu se puteau aplica în același timp. Dacă de cuius nu testase decât pentru o parte din bunurile sale, asupra celeilalte nu se aplicau regulile succesiunii ab intestat, ci avea loc o creștere a părților succesorilor testamentari în proporție cu cota ce le revenea.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) *Cum a evoluat dreptul succesoral roman? (idem, pp. 196-197)*

XIX. SUCCESIUNEA AB INTESTAT

Sucesiunea ab intestat reprezintă acea succesiune transmisă membrilor familiei atunci când nu există un testament. În vechiul drept roman, succesiunea ab intestat se realiza în cadrul familiei agnatice romane, cu toate consecințele ce decurgeau de aici: chemarea la succesiune a celor aflați sub puterea lui pater familias și excluderea tuturor acelor care, deși rude de sânge, nu se aflau sub această putere. Pe măsură, însă, ce legătura de sânge dobândește o importanță tot mai mare, a revenit pretorului sarcina de a întări, suplini și modifica dreptul civil în conformitate cu

realitățile familiei cognatice.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) *Cum se realiza succesiunea după dreptul civil? (idem, pp. 198-199)*
- 2) *Cum se realiza succesiunea după dreptul pretorian? (idem, pp. 199-200)*
- 3) *Cum se realiza succesiunea în dreptul lui Iustinian? (idem, pp. 200-201)*

XX. SUCCESIUNEA TESTAMENTARĂ

1. Testamentul era un act de ultimă voință, unilateral și revocabil, prin care o persoană își instituia, cu respectarea anumitor formalități, unul sau mai mulți moștenitori. Testamentul era un *act de ultimă voință* deoarece el producea efecte doar după moartea celui care dispunea. Era un *act unilateral* deoarece producea efecte prin simpla manifestare de voință a testatorului. De aceea, el putea fi oricând *revocat* de acesta înainte de deces. Testamentul trebuia să *instituie un moștenitor* care să continue persoana defunctului. Aceasta era o condiție fundamentală deoarece, așa cum arăta Gaius (II.229), instituirea de moștenitor reprezenta “fruntea și temelia întregului testament”. În cele din urmă, testamentul era un *act formalist* deoarece trebuiau îndeplinite diverse formalități și solemnități la constituirea sa.

2. Nu oricine putea întocmi un testament și nu oricine putea fi instituit moștenitor în conformitate cu normele dreptului civil roman. Pentru aceasta era nevoie de existența fie a capacității juridice de a testa (*factio testamenti pasiva*), fie a capacității juridice de a fi instituit moștenitor (*factio testamenti pasiva*).

3. Pe lângă condițiile de fond expuse mai sus, dreptul civil roman cerea respectarea a o serie de formalități la întocmirea testamentului. Îndeplinirea lor determina validitatea testamentului respectiv. Pentru a îndepărta însă condițiile de formă uneori prea rigide, pretorul a intervenit, sancționând un testament de drept pretorian. Formele de drept civil erau *testamentul calatis comitiis*, *testamentul in procintu*, *testamentul mancipatio familiae*, *testamentul per aes et libram*. Testamentul pretorian era testamentul întocmit prin redactarea unui înscris întărit cu pecetea a șapte martori. Testamentele epocii Dominatului sunt *testamentul apud acta conditum*, *testamentul principi oblatum*, *testamentul nuncupativ*, *testamentul olograf*.

4. Instituirea unuia sau mai multor moștenitori era elementul și obiectivul fundamental al oricărui testament. Fără o astfel de instituire, testamentul nu exista. Instituirea acestui moștenitor/moștenitori se făcea pentru întreg patrimoniul, cu excluderea oricăror moștenitori ab intestat. Pentru a fi valabilă, instituirea de moștenitor trebuia să respecte anumite condiții de formă și de fond.

5. Testamentul devenea nul ab initio dacă nu fuseseră respectate formele de fond și de formă cerute pentru validitatea acestuia. Ulterior întocmirii, testamentul devenea nul în momentul în care testatorul suferea o *capitis deminutio*. În cazul în care el murea în prizonierat, testamentul era considerat valid în baza legii Cornelia ce-l considera mort în momentul căderii în prizonierat. În cazul în care testatorului i se născuseră ulterior întocmirii testamentului copii legitimi, testamentul devenea nul, deoarece tatăl era obligat să se pronunțe asupra fiecărui moștenitor fie instituindu-l, fie desmoștenindu-l. Pentru a se evita totuși nulitatea testamentului, s-a acceptat, în

epoca imperială, ca testatorul să instituie sau să dezmoștenească anticipat pe copiii ce s-ar fi născut după întocmirea testamentului. În sfârșit, testamentul devenea nul în cazul în care nici unul dintre succesorii instituți nu acceptaseră moștenirea. Fiind un act unilateral, testamentul putea fi revocat oricând de către testator înaintea morții sale.

6. Deși Legea celor XII Table recunoștea lui pater familias o libertate deplină de a testa –“după cum a dispus prin testament de averea sa așa să fie” (*uti legassit super pecunia tutelave suae rei ita jus esto*)- dreptul roman a dezvoltat treptat anumite limite acestei libertăți. Pornind de la ideea că succesiunea în cadrul familiei prevalează libertății de a testa, s-au pus la dispoziția succesorilor legitimi două garanții: una de formă, privind obligația lui pater familias de a dezmoșteni expres anumite categorii de presumptibili moștenitori și una de fond, privind interdicția de a dezmoșteni anumiți moștenitori fără existența unor rațiuni întemeiate.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) *Ce este capacitatea testamentară? (idem, pp. 202-204)*
- 2) *Care sunt formele testamentului în dreptul roman? (idem, pp. 204-206)*
- 3) *Cum se realiza instituirea moștenitorului? (idem, pp. 206-207)*
- 4) *Cum se realiza succesiunea împotriva testamentului? (idem, pp. 208-210)*

XXI. ACCEPTAREA ȘI RENUNȚAREA LA SUCCESIUNE

Deși în dreptul roman s-a format în timp regula liberei acceptări sau repudieri a succesiunii, în vechiul drept roman existau categorii de moștenitori care, fie datorită poziției lor speciale în cadrul familiei romane fie datorită statutului lor juridic, erau obligați să accepte succesiunea. Aceștia au primit denumirea de moștenitori necesari (*heredes necessari*) în opoziție cu cei care acceptau moștenirea ca urmare a unei manifestări libere de voință –moștenitorii voluntari sau externi (*heredes voluntarii, heredes extranei*). Moștenitorii voluntari sau externi puteau renunța la succesiune printr-o manifestare de voință expresă, neformală, sau una tacită.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) *Ce erau moștenitorii necesari? (idem, pp. 211-212)*
- 2) *Ce erau moștenitorii voluntari? (idem, pp. 212-215)*

XXII. LEGATELE ȘI FIDEICOMISELE

Pe lângă succesiunea pentru cauză de moarte cu titlu universal, exista și o **succesiune pentru cauză de moarte cu titlu particular**. Aceasta se realiza de regulă în cadrul succesiunii testamentare fie prin intermediul unor formule solemne cu caracter imperativ – **legatele** – fie prin intermediul unor rugăminți neformale ce făceau apel la buna credință a unei persoane – **fideicomisele**. **Legatul era o liberalitate cu titlu particular pe care testatorul o impunea în testament pentru a gratifica o terță persoană numită legatar. Fideicomisele erau liberalități cu titlu particular făcute de testator în favoarea unei terțe persoane și a căror realizare depindea de buna credință a celui grevat.**

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) *Ce sunt legatele? (idem, pp. 216-218)*
- 2) *Ce sunt fideicomisele? (idem, pp. 218-219)*

XXIII. NOȚIUNI GENERALE DESPRE OBLIGAȚII

1. O definiție care să reflecte esența acestui conceptului de obligație găsim în Instituțiile lui Iustinian (III, 13, pr.): **Obligația este o legătură juridică (*juris vinculum*) prin care suntem constrânși să plătim (*solvendae*) cuiva ceva conform dreptului cetății noastre.** Definiția scoate explicit în evidență aspectul pasiv (și cel mai important) al raportului obligațional: existența unei datorii / debit pe seama celui care se obligă. În același timp, implicit, rezultă aspectul activ al raportului obligațional: creanța sau dreptul celui alt subiect al raportului juridic la prestația debitorului. Cele două aspecte nu pot fi percepute decât împreună, ca două jumătăți ale aceluiași întreg. Elementele obligației rezultă cu claritate dintr-o definiție a lui Paul (D., 44, 7, 3, pr.) menită să facă distincția între dreptul real și dreptul personal: **esența obligației nu constă în a face ca un lucru corporal să devină proprietatea noastră, ci în a constrânge pe altul să ne dea, să ne facă sau să ne pună la dispoziție ceva (*praestandum*).** Din definiție rezultă următoarele elemente ale raportului obligațional: **subiectele, obiectul, constrângerea.**

2. Prin prisma diversității de criterii existente, obligațiile pot fi grupate în mai multe categorii: *a) Obligații de drept civil și obligații de drept pretorian, b) Obligații civile și obligații naturale, c) Obligații stricti juris și obligații bonae fidei, d) Obligații unilaterale și obligații bilaterale, e) Obligații simple și obligații plurale/solidare.*

3. Într-o a doua operă ce-i este atribuită, *Res cottidianae* (Reguli juridice de folosință zilnică) sau *Aurea* (Cartea de aur), Gaius propune o clasificare tripartită a izvoarelor obligațiilor. Obligațiile pot astfel izvorî fie din **contracte** (*ex contractu*) fie din **delicte** (*ex malificio*), fie din **diverse alte cauze** (*variae causarum figurae*). În a treia categorie au fost cuprinse actele sau faptele juridice care nu se regăseau în primele două și care îl obligau pe debitor asemenea unei obligații rezultate din contract (*quasi ex contractu teneri videntur*) ori asemenea unei obligații izvorâte dintr-un delict (*quasi ex maleficio*).

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) *Care este definiția obligației? (Volumul II, pp. 4-5)*
- 2) *Care sunt elementele obligației? (idem, pp. 5-6)*
- 3) *Cum se clasifică obligațiile? (idem, pp. 6-7)*

XXIV. OBLIGAȚIILE NĂSCUTE DIN CONTRACTE

1. Vechiul drept civil roman refuza unei simple convenții efectul juridic obligatoriu. *Dintr-un simplu pact nu se naște nici o acțiune (*ex nudo pacto nulla nascitur actio*)*, preciza jurisconsultul Paul în Sentințele sale (2, 14, 1). Produceau efecte juridice obligatorii doar acele convenții recunoscute de dreptul civil și calificate drept contracte (numite). Treptat, dreptul roman a recunoscut efecte juridice și unor simple pacte precum și unor convenții sinalagmatice grupate sub denumirea de contracte nenumite.

2. Problema clasificării contractelor a fost abordată de către romaniști din diverse perspective: a) Reluând criteriul modului de formare, contractele se divid în *contracte formale* și *contracte neformale*. b) După subiecții de drept cărora li se aplicau, contractele se grupează în *contracte de drept civil*, reglementate de vechiul drept civil roman și accesibile doar cetățenilor și celor dotați cu *jus commercium*, și *contracte de dreptul ginților* accesibile tuturor locuitorilor Imperiului roman. În funcție de efectele juridice produse, contractele se divid în *contracte unilaterale* ce dau naștere la obligații doar în sarcina uneia dintre părți și *contracte sinalagmatice* ce dau naștere unor obligații în sarcina ambelor părți ale contractului. Luând în considerare tipul de acțiune care sancționa dreptul izvorât din contract, existau *contracte de drept strict*, sancționate de acțiuni de drept strict și *contracte de bună credință*, sancționate de acțiuni de bună credință.

3. Deși jurisconșulții romani nu au realizat o teorie generală a contractelor, fiind mai mult preocupați de un drept al contractelor decât de un drept al contractului, o serie de elemente esențiale validității tuturor contractelor se pot desprinde din dreptul roman: consimțământul, capacitatea, obiectul și cauza. Pe lângă elementele esențiale mai sus amintite, fără a căror prezență nici o obligație contractuală nu se naște, unele contracte pot cuprinde anumite elemente care nu condiționează validitatea obligației ci modul în care ea se naște, devine exigibilă ori se stinge. În acest moment, respectivele obligații sunt **afectate de modalități**, fapt care le diferențiază de **obligațiile pure și simple**. **Modalitățile (sau cauzele -causae-, cum le numește Paul) reprezintă acele modificări pe care obligațiile contractuale le suferă cu privire la momentul nașterii, execuția sau obiectul lor, stabilite de părțile contractante de comun acord.** Conform jurisconsultului Paul (D., 44, 7, 44) existau patru astfel de modalități (*causae*): termenul (*dies*), condiția (*conditio*), *accessio* și *modus*.

4. În cazul în care elementele esențiale ale contractului nu erau respectate, acesta putea fi atacat ca invalid în fața instanței și declarat nul. Unele din aceste nulități puteau fi invocate de drept (*ipso jure*) în timp ce altele trebuiau cerute pretorului (*officio pretoris*).

5. Contractele formale reprezintă cele mai vechi tipuri de contracte cunoscute în istoria dreptului roman. Vechimea lor le așează într-o epocă în care simplul consimțământ al părților nu era suficient pentru încheierea unui contract valid. De aceea, toate aceste contracte se caracterizează prin prezența unor solemnități, adesea cu implicații sacramentale, absolut necesare pentru a da naștere unor obligații. Având în vedere importanța formei, toate aceste contracte erau de drept strict, judecătorul trebuind să țină cont în darea unei sentințe de litera lor. În același timp, ele sunt contracte unilaterale deoarece dau naștere la obligații doar în sarcina uneia dintre părțile contractante. Nu în ultimul rând, ele sunt, cu excepția contractului literal, contracte orale, pentru încheierea lor nefiind nevoie de formalități scriptice. Cele mai importante contracte formale sunt **nexum, contractele verbale și contractele literale**.

6. Contractele reale sunt acele convenții pentru a căror încheiere sunt necesare consimțământul părților contractante și remiterea materială a unui bun. Având în vedere că pentru încheierea lor nu mai sunt necesare nici un fel de solemnități scrise sau orale, contractele reale se încadrează în rândul contractelor neformale. Sub aspectul efectelor pe care le produc, contractele reale se împart în unilaterale (*mutuum*) și sinalagmatice imperfecte (*fiducia*, *depozitul*, *gajul* și *comodatul*). Caracterul de imperfect al contractelor reale sinalagmatice rezultă din faptul că ele nu dau automat naștere unor obligații de ambele părți. Ele se nasc inițial unilaterale (dau naștere

unei obligații doar în sarcina debitorului –obligația de a restitui bunul) însă pot da naștere unei obligații reciproce pe seama creditorului atunci când debitorul face acte de conservare a bunului remis. Din punct de vedere al sancțiunii lor juridice, contractele reale se divid în contracte de drept strict (*mutuum*) și contracte de bună credință (*restul*). Situația specială a lui *mutuum* se explică prin apariția sa în epoca veche a dreptului roman (254-154 î.Hr.), în timp ce restul contractelor reale se datorează efervescenței economice a epocii clasice a dreptului roman, când implicarea peregrinilor în activitatea comercială și numărul mare al contractelor au impus renunțarea la formalismul rigid și interpretarea literală a contractelor, în favoarea lipsei de formalism și a echității. În această epocă, buna credință începe să se manifeste, așa cum arăta Cicero, ca adevăr în vorbe și persistență în convenții. Sub aspect procesual, principiul echității a fost impus prin sintagma *ex fide bona* introdusă în intenția formulei de judecată.

7. Dezbrăcate de orice formalitate, **contractele consensuale** se încheiau prin simplul acord de voință al părților contractante (*consensu fiunt obligationes*). Apariția acestor contracte a impulsionat considerabil viața economică a Romei, în condițiile în care ele puteau fi încheiate și între absenți. Contractele consensuale erau în număr de patru: **vânzarea-cumpărarea, locațiunea, mandatul și societatea**. Toate acestea sunt de bună credință, cu precizarea că vânzarea-cumpărarea, locațiunea și societatea sunt contracte sinalagmatice perfecte iar mandatul este sinalagmatic imperfect. De asemenea, în timp ce primele două sunt contracte de afaceri, fapt reflectat în sancțiunea riguroasă oferită lor de dreptul roman, ultimele două au la bază legătura de prietenie între mai multe persoane. De aceea, ele sunt încheiate *intuitu personae*, sunt gratuite și sunt o expresie a încrederii ce există între prieteni.

8. Contractele nenumite sunt acele convenții sinalagmatice ce produc efecte juridice obligatorii în momentul în care una dintre părți își execută prestația sa. Practica vieții comerciale romane a scos la lumină o serie de convenții cu caracter sinalagmatic utilizate mult mai frecvent decât altele. Încadrarea lor în rândul contractelor nenumite nu se referă la faptul că ele nu au un nume, deoarece au efectiv unul, ci la faptul că, prin caracteristicile lor, aceste convenții nu se potrivesc nici unei categorii de contracte numite: **a) Contractul estimator (*aestimatio*), Schimbul (*permutatio*), c) Precariul (*precarium*), d) Tranzacția, e) Donația cu sarcini (*sub modo*).**

9. Sub presiunea vieții comerciale romane **nudele pacte** pur consensuale au fost sancționate juridic prin acțiuni proprii. Aceste acte juridice bazate doar pe consimțământ și-au păstrat denumirea de pacte (sancționate –*pacta vestita*-), nefiind ridicate la rangul de contracte. Sub efectul activității pretorilor, a jurisconsultilor și, în cele din urmă, a cancelarilor imperiale, au apărut **pactele adăugate, pactele pretoriene și pactele legale**.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) Cum se clasifică contractele? (*idem*, pp. 10-11)
- 2) Care sunt elementele esențiale ale contractelor? (*idem*, pp. 12-16)
- 3) Care sunt elementele accidentale ale contractelor? (*idem*, pp. 16-21)
- 4) Care sunt contractele formale? (*idem*, pp. 22-28)
- 5) Care sunt contractele reale? (*idem*, pp. 28-35)
- 6) Care sunt contractele consensuale? (*idem*, pp. 35-49)
- 7) Care sunt contractele nenumite? (*idem*, pp. 49-52)

8) Care sunt pactele? (*idem*, pp. 53-57)

XXV. OBLIGAȚIILE NĂSCUTE DIN DELICTE

1. Într-un sens foarte larg, delictul este un fapt ilegal care produce prejudicii și care dă victimei dreptul la o compensație bănească sancționată de dreptul civil ori de dreptul pretorian. Până a se putea vorbi, însă, despre delictul civil ca despre un izvor al unui raport obligațional între un creditor și un debitor, delictul a trebuit să sufere două procese majore: în primul rând, trecerea de la obligația de a răscumpăra un delict la obligația delictuală și, în al doilea rând, delimitarea delictelor de drept privat de delictele de drept public.

2. Având în vedere evoluția ei din răzburarea privată și confuzia îndelungată cu delictul public, obligația delictuală de drept privat a dobândit niște caracteristici care au diferențiat-o de obligația contractuală. a) Obligațiile delictuale nu erau transmisibile nici activ (creanțele nu erau transmise moștenitorilor) și nici pasiv (debitele nu erau transmise moștenitorilor). b) Obiectul obligației delictuale era plata unei sume de bani ce purta denumirea de *poena*. c) Delictul era sancționat printr-o acțiune penală (de la *poena*), pusă la îndemâna victimei.

3. Cele mai vechi delictive au fost sancționate în epoca Republicii prin diverse legi și, în special, prin Legea celor XII table. De aceea, ele au fost grupate sub denumirea de delictive de drept civil. Jurisconșulții romani nu au realizat o clasificare a acestora, deși numărul lor foarte mare ar fi impus acest demers. Instituțiile lui Iustinian, urmându-l pe Gaius (III, 182) enumeră doar exemplificativ patru astfel de delictive: furtul (*furtum*), tâlhăria (*rapina*), producerea de pagube ilegale (*damnum iniuria datum*) și insulta (*injuria*). Totuși, se poate observa că unele delictive aduc atingere persoanei umane iar altele proprietății acesteia.

4. Prin intermediul acțiunilor pretoriene, pretorii romani au contribuit nu doar la sancționarea și extinderea delictelor de drept civil dar au sancționat o serie de fapte neglijate de ius civile și care, astfel, au devenit **delictive pretoriene**. Sancționarea delictelor pretoriene s-a făcut prin intermediul unor acțiuni *in factum*, acordate pe timp de un an de zile și cu un caracter semi-penal: aceste acțiuni nu puteau fi cumulate între ele în caz de pluralitate de delicvenți și nici cu acțiunile reipersecutorii. Cele mai importante delictive pretoriene au fost violența, dolul, tâlhăria și fraudă contra creditorului.

5. Pe lângă acestea existau delictive comise de persoanele alieni iuris și de către animale.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

1) Ce este delictul? (*idem*, p. 58)

2) Care sunt caracteristicile obligației delictuale de drept privat? (*idem*, pp. 60-61)

3) Care sunt delictivele de drept civil? (*idem*, pp. 61-67)

4) Care sunt delictivele pretoriene? (*idem*, pp. 67-71)

XXVI. OBLIGAȚIILE NĂSCUTE DIN ALTE CAUZE

1. Pe lângă obligațiile care se nasc fie din acte licite, fie din fapte licite în condițiile stabilite de dreptul civil sau de către cel pretorian, romanii au stabilit că pot rezulta obligații juridice și din

anumite fapte licite sau ilicite care nu se înscriu în formele prestabilite pentru contracte și delict. Producând efecte juridice ca și cum ar izvorî din contract (*quasi ex contractu*) sau ca și cum ar izvorî din delict (*quasi ex delictu*), ele au fost grupate de Gaius sub formula generică de *variae causarum figurae*.

2. Cvasicontractele sunt fapte juridice care, deși nu comportă forma recunoscută de dreptul roman diverselor contracte, produc efecte juridice asemănătoare cu cele izvorâte din contract. Diferența majoră între contracte și cvasicontracte rezidă în caracterul negativ al formării celor din urmă. Ele nu iau naștere ca urmare a manifestării exprese a consimțământului părților (deci ca urmare a unui act juridic), ci ca urmare a unui fapt licit ce produce efecte juridice obligaționale asemenea unui contract. Instituțiile lui Iustinian (3, 27) enumeră cinci tipuri de cvasicontracte: gestiunea de afaceri, gestiunea tutorelui în favoarea pupilului, indiviziunea, acceptarea succesiunii și plata lucrului nedatorat. Dintre acestea vom aborda aici gestiunea de afaceri și plata lucrului nedatorat (legată de împogățirea fără justă cauză).

3. Cvasidelictele sunt acele fapte ilicite producătoare de prejudicii care au fost săvârșite fără intenția de a face rău ori fără vinovăție. Instituțiile lui Iustinian (IV, 5, pr.-3) prezintă următoarele cazuri: a) Este cvasidelict fapta judecătorului care, prin corupere sau neglijență, devine imparțial. Judecătorul urma să fie condamnat la plata unei sume de bani egală cu paguba suferită de cel ce a pierdut procesul. b) Există cvasidelict în cazul în care ocupantul unui imobil lasă să cadă sau aruncă un obiect care produce o vătămare unui trecător. Pretorul a acordat victimei o acțiune pentru lucrurile vărsate și aruncate (*de effusis et deiectis*) exercitată împotriva ocupantului imobilului. c) Era cvasidelict fapta celui care a suspendat un lucru la geam deasupra unui drum public, bun care, căzând, a vătămat un trecător. Victima se bucura de o acțiune pentru lucrurile puse și suspendate (*positis et suspensis*). d) Proprietarul de navă, hangiul sau proprietarul de han deveneau răspunzători pentru furturile comise de angajații lor. Ei se făceau vinovați pentru culpa de a fi angajat persoane necorespunzătoare (*culpa in eligendo*).

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) Care sunt cvasicontractele? (*idem*, pp. 75-78)
- 2) Care sunt cvasidelictele? (*idem*, pp. 78-79)

XXVII. EFECTELE OBLIGAȚIILOR

1. Indiferent că se nasc din contracte, delict sau varii alte cauze, obligațiile trebuie executate. Acesta este efectul normal și fundamental al obligației: în baza legăturii juridice stabilite între creditor și debitor, creditorul are dreptul să pretindă debitorului executarea obligației ce-i revine din această legătură. În cazul obligațiilor contractuale, debitorul este ținut la “plata” prestației (de a da, a face sau a nu face) ce-i revine din contract. Ca urmare a executării, obligația se stinge, aspect care scoate în evidență caracterul temporar, tranzitoriu al obligației în comparație cu proprietatea. Dacă debitorul nu execută obligația sau nu o execută pe deplin, creditorul poate fi tras la răspundere și supus plății unor daune-interese ca urmare a deducerii de către creditor a dreptului său în fața instanței printr-o acțiune. Acesta reprezintă efectul accidental al obligației.

2. În privința persoanelor, principiul fundamental care a guvernat materia obligațiilor în dreptul roman a fost cel al relativității efectelor contractului. În cazul obligațiilor contractuale, romanii nu concepeau ca o legătură juridică formată între două persoane să producă efecte juridice în avantajul sau dezavantajul unui terț. Res inter alios acta aliis neque nocere neque prodesse potest

– un lucru (contract) realizat între unii nici nu vatămă, nici nu profită altora-, au stabilit romanii Evului Mediu plecând de la textul Codului lui Iustinian (7, 60): *Inter alios acta vel iudicata aliis non nocere*. Efectele unui contract se produc doar asupra părților care și-au manifestat consimțământul la încheierea acestuia, în beneficiul creditorului și în sarcina exclusivă a debitorului. De aici au rezultat mai multe consecințe esențiale: nulitatea stipulației pentru altul, a promisiunii pentru altul și neacceptarea reprezentării în contracte.

3. Efectul normal al oricărei obligații contractuale este executarea de către debitor a prestației ce-i revine din contract. În cazul neexecutării, a executării incomplete ori cu întârziere a prestației, creditorul are la îndemână o acțiune din contract prin intermediul căreia poate obține plata unui echivalent bănesc al prestației datorate, cu titlul de daune-interese compensatorii. Tocmai de aceea, teoria daunelor-interese se aplică doar în cazul în care obligația constă în remiterea unui bun, fie dintr-o acțiune sau inacțiune. Ea nu se aplică în cazul în care prestația asumată de debitorul contractant constă chiar dintr-o sumă de bani ori în cazul răspunderii delictuale unde obligația constă întotdeauna dintr-o sumă de bani.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) *Care sunt efectele obligațiilor cu privire la persoane? (idem, pp. 80-85)*
- 2) *Care sunt efectele obligației cu privire la obiectul lor? (idem, pp. 85-89)*

XXVIII. STINGEREA OBLIGAȚIILOR

1. Modul firesc, natural prin care legătura juridică (ob-ligare) dintre creditor și debitor se stinge este executarea de către debitor a prestației pe care și-a asumat-o prin contract. Plata (solvere) datoriei de către debitor în beneficiul creditorului reprezintă finalitatea firească a raportului obligațional. Plata datoriei nu este însă singura modalitate de stingere a unei obligații. Dreptul roman a cunoscut și modalități care, fără a fi o plată propriu-zisă, au oferit creditorului un echivalent cu titlu de satisfacție (satisfactio) a prestației inițial datorate (d.ex., novația, darea în plată). Mai există, de asemenea, modalități de stingere a obligațiilor care nu reprezintă nici o plată și nici o satisfacție pentru creditor (d.ex., remiterea gratuită de datorie sau pierrea fortuită a bunului).

2. Printre modalitățile de drept civil de stingere a obligațiilor se găsesc, pe de o parte, modalități voluntare: plata, remiterea de datorie (acceptilatio și mutuus dissensus), novațiunea iar, pe de altă parte, modalități involuntare: pierrea bunului datorat dintr-un caz fortuit, moartea creditorului sau debitorului și confuziunea. În rândul modalităților voluntare de stingere se înscriu pactum de non petendo și compensația iar în rândul celor involuntare prescripția liberatorie.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) *Care sunt modalitățile de drept civil de stingere a obligații? (idem, pp. 91-96)*
- 2) *Care sunt modalitățile de drept pretorian de stingere a obligațiilor? (idem, pp. 96-99)*

XXIX. CESIUNEA OBLIGAȚIILOR

1. În conformitate cu vechiul drept roman, raportul obligațional fiind o legătură juridică

(vinculum juris) între un creditor și un debitor, obligația era imposibil de transmis prin intermediul unui act între vii. O asemenea obligație se putea transmite cu titlu particular sau universal doar pentru cauză de moarte. Pe măsură însă ce obligația a fost percepută ca un bun cu valoare economică proprie în cadrul patrimoniului unei persoane, ideea transmiterii obligației cu titlu particular prin acte între vii a fost pe deplin acceptată. Gaius atrăgea însă atenția că transmiterea obligațiilor nu se poate face prin nici una din modalitățile de transmitere a dreptului de proprietate (II, 38). În aceste condiții, dreptul roman a recurs la soluții indirecte pentru a realiza fie transmiterea unei creanțe, fie a unui debit.

2. Cesiunea de creanță reprezintă transmiterea unei creanțe de către o persoană numită cedant unei alte persoane numită cesionar. În acest fel, primul creditor, fără a mai aștepta executarea creanței sale, o transmite unui al doilea creditor (d.ex., un creditor ce nu dispunea de lichidități pentru a-și plăti un debit, transfera creanța sa creditorului său). Pentru a se realiza acest lucru, dreptul roman a acceptat mai multe modalități: 1) Novația prin schimbarea creditorului, Mandatul în propria cauză (procuratio in rem suam).

3. Cesiunea de datorie reprezintă transmiterea unui debit de către debitorul cedant debitorului cesionar. Cesiunea de datorie se realiza tot prin intermediul novațiunii și al mandatului pentru sine. În cazul novațiunii, debitorul cesionar lua locul prin stipulație debitorului cedent, cu acordul creditorului. În cazul lui procuratio in rem suam debitorul cesionar era mandatat să stea în justiție și să plătească debitul în numele debitorului cedant.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluarea minimală și examen:

- 1) *Cum se realizează cesiunea de creanță? (idem, pp. 100-102)*
- 2) *Cum se realizează cesiunea de datorie? ((idem, p. 102)*

XXX. OBLIGAȚIILE CU PLURALITATE DE SUBIECTE

Pe lângă obligațiile cu dualitate de subiecte (un creditor și un debitor) există și obligații cu pluralitate de subiecte: fie o pluralitate de creditori, fie o pluralitate de debitori. Între acești creditori sau debitori multipli pot exista două tipuri de raporturi: a) Ei se află pe picior de egalitate și, în acest caz ei suferă în același timp și în mod egal efectele raportului obligațional. Este vorba despre obligațiile divizibile, obligațiile indivizibile și obligațiile solidare. b) Ei se găsesc pe poziții inegale în cadrul raportului obligațional, fiind vorba despre un creditor/debitor cu un rol principal și un creditor/debitor cu un rol secundar.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

- 1) *Ce regim juridic avea pluralitatea de creditori? (idem, pp. 103-105)*
- 2) *Ce regim juridic avea pluralitatea de debitori? (idem, pp. 105-107)*

XXXI. GARANȚIILE

1. Garanțiile reprezintă acele raporturi juridice accesorii unui raport juridic principal prin care

creditorul se asigură că își va satisface creanța chiar și în cazul în care debitorul era insolubil. În epoca vechiului drept roman, solidaritatea existentă între membrii familiei romane și în cadrul societății romane a determinat garantarea de către debitor a debitului său prin intermediul unei rude sau a unui prieten. Dezvoltarea comerțului de la sfârșitul epocii republicane și multiplicarea considerabilă a numărului și importanței raporturilor juridice obligaționale, l-au determinat pe creditor să se pună la adăpos de eventuala insolabilitate a debitorului și amicilor săi prin intermediul unor bunuri mobile sau imobile remise lui de către debitorul proprietar în scopul de a-și satisface asupra lor creanța în cazul în care stăpânul lor era insolubil. În acest del au apărut cele două tipuri de garanții cunoscute de dreptul roman: garanțiile personale și garanțiile reale.

2. Garanțiile personale sau cauțiunile apar în cazul obligațiilor cu pluralitate de debitori unde, pe lângă debitorul principal, există un debitor secundar care se obligă să plătească debitul celui dintâi în cazul în care acesta era insolubil. Prin aceasta cauțiunea se deosebește de obligația solidară unde găsim mai mulți debitori aflați pe picior de egalitate. Garanția personală a cunoscut, în cursul dezvoltării dreptului roman, mai multe forme: 1) Sponsio și fide promissio, 2) Fideiussio, 3) Garanțiile personale consensuale.

3. Garanția reală reprezintă atribuirea de către debitor creditorului a unui bun în scopul garantării creanței sale. Atribuirea bunului putea consta fie din transmiterea dreptului de proprietate asupra acestuia (fiducia), fie doar în transmiterea posesiei (gajul), fie în constituirea unui nou drept real (ipoteca). Creditorul păstra bunul sau dreptul real asupra bunului până în momentul în care creanța devenea exigibilă iar în cazul neexecutării obligației de către debitor, creditorul putea să se despăgubească prin valorificarea bunului atribuit.

Întrebări/cerințe pentru autoevaluare minimală și examen:

1) Care sunt garanțiile personale? (*idem*, pp. 108-112)

2) Care sunt garanțiile reale? (*idem*, pp. 112-115)

Bibliografie minimală:

1. Manuel Guțan, *Drept roman, Volumul I*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2003;

2. Manuel Guțan, *Drept roman, Volumul II*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2004;